

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
XV

Neřir Heyeti - Editorial Board
Halil İNALCIK - Nejat GÖYÜNÇ
Heath W. LOWRY - İsmail ERÜNSAL
Klaus KREISER - A. Atilla ŐENTÜRK

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
XV

İstanbul - 1995

**TANZİMAT DÖNEMİNDE BELGELERİN ŞEKİL, DİL
VE MUHTEVA YÖNÜNDEN GEÇİRDİĞİ BAZI
DEĞİŞİKLİKLER (1839-1856)**

Ali AKYILDIZ

Tanzimat dönemi, siyasî, idarî, iktisadî, sosyal, kültürel ve hukukî açılardan günümüzü de etkileyen gelişmelere temel teşkil etmesi bakımından son derece önemli bir devirdir. Dönemin bu özelliğine, yani, Türk modernleşmesi açısından bir dönüm noktası olmasına rağmen, günümüzde hâlâ gerektiği ölçüde üzerinde durulduğunu ve araştırılmış olduğunu iddiâ etmek güçtür. Bu devirde gerek gelişen olayların zorunlu kılmasıyla, gerekse Batı'yı görmüş olan devlet adamlarının gayretleriyle devlet teşkilâtı ve yönetim zihniyetinde önemli değişiklikler meydana getirilmiştir. II. Mahmud ve Tanzimat dönemlerinde merkezî yönetimde yapılan düzenlemelerle, çalışmaları belli bir uzmanlık alanı ile sınırlı olmayan eski kurumların yerine, yeni ihtiyaçları karşılamak üzere uzmanlık gerektiren birimler kurulmuştu. Bu amaçla meşveret sistemini yaygınlaştırarak kararların fazla kişinin iştirâkiyle daha sağlıklı bir şekilde alınmasını sağlamak üzere meclisler ve görev sınırları belirlenmiş olan nezâretler ihdas edilmişti. Söz konusu değişikliklerden taşra kurumlarının etkilenmemesi zâten düşünülemezdi. Nitekim, taşra teşkilâtı da yeniden düzenlenmiş ve burada da halkın temsilcilerinin katıldığı meclisler kurulmuştu. Öte yandan gerçekleştirilen reformlarla bazı hizmetlerin ve yönetim, öncesine nazaran daha merkezîleştiği görülür. Yeni yeni büroların ve birimlerin kurulması neticesinde, yönetim kadroları kalabalastığı gibi, bu daireler arasında deveren eden belgeler de çoğalmıştır. Bahsi geçen bürokratik ve idarî değişikliklerin bir neticesi olarak türeyen belgeler de, gerek şekil ve gerekse dil ve

muhteva bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. İşte, biz bu çalışmamızda Tanzimat döneminde belgelerin uğradığı değişikliklerden tespit edebildiğimiz bazılarını ele alacağız.¹

Bu dönemde vesikalarda muhteva bakımından gerçekleştirilen önemli yeniliklerden birisi belgelerin tarihlendirilmeleridir. Bilindiği gibi, gerek sadaret arzlarına ve gerekse hatt-ı hümayûn ve irâdelere 1846 yılının başlarına kadar genellikle tarih atılmıyordu. Oysa bu durum, bürokraside önemli sıkıntılara sebep olmaktaydı. Zirâ, sözkonusu belgeler devlet dairelerinin muamelelerini üzerlerine bina ettikleri en önemli belge türleriydi. Dolayısıyla, vesikanın hangi zamana âit olduğunun bilinmesi, yapılan işlemlerin sihhati açısından son derece önemliydi. Belgenin tarihinin bilinmemesi veya tahminî olarak bilinse bile, buna tam olarak güvenilememesi, uygulamada önemli sıkıntılar meydana getirmekteydi. Buna, her hangi bir muâmele için vesikanın arandığında bulunamaması gibi durumlar da eklenince yarattığı sorunların boyutu daha iyi anlaşılır. Tarih hususunun ortaya çıkardığı sözkonusu olumsuzluklara bir çare bulmak için konu, Meclis-i Vâlâde ele alınmış ve yapılan çalışmalar neticesinde, resmî ve gayri resmî bütün yazılara tarih konulması kararlaştırılmıştı. Ayrıca, artık tarihsiz belge tanzim etmemeleri hususunda bütün kalem şeflerinin de dikkatleri çekilmişti. (7 Safer 1262/4 Şubat 1846).² Nitekim, bu tarihten sonra belgeler kararlaştırıldığı gibi tarihli olarak tanzim edilmeye başlanmıştı. Bunu, yani, kararın hemen uygulandığını, kararın alındığı tarihten önce arzedilen ve iradesi kararın tarihinden sonra çıkan iradelerde

¹ Bu dönemde belgelerin geçirdiği bazı değişiklikler hakkında Sayın İlber Ortaylı, 1986 yılında düzenlenen Tarih Boyunca Palografya ve Diplomatik Seminer'nde genel mâhiyette bir tebliğ sunmuştu ("Osmanlı Kaçılıryasında Reform: Tanzimat Devre Osmanlı Diplomatikasının Bazı Yöneleri", *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri* 30 Nisan-2 Mayıs 1986, Bildiriler, İstanbul 1988, s.153-168).

² Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez. Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 58-59; BOA, İrade, Mesâil-i Mühimme (İ. Mes. Müh.), Nr. 95; Rıfat Paşa, *Müntehebât-ı Asâr*, 9 Kitap, s.44-45.

sadaret tezkiresinin tarihsiz, iradesinin ise tarihli olmasından³ anlıyoruz.

Burada bir hususa daha dikkat çekmek istiyoruz ki, o da, bu karara kadar çıkan irâdelerin genelde arkasında bulunan tarihle ilgilidir. Bu tarih iradenin tarihi değil, belgenin muâmele gördüğü tarihtir. Nitekim bir belgede sözkonusu tarihin altında "*cevab-ı resmî bu tarih ile verilmiştir*" ibâresi⁴, bu tespiti doğrulamaktadır. Bu görüşü destekleyen diğer bir husus da, belgelere tarih konulması zorunluluğunun getirilmesinden sonra düzenlenen bir iradenin arkasındaki tarihtir. Bu kararın alınmasından sonra da iradelerin arkasındaki sözkonusu tarihler konulmaya devam etmiştir. Yine böyle bir belgede sadaret tezkiresinin tarihi 11 Safer, iradenin tarihi 14 Safer ve arkadaki tarih de 15 Safer 1262'dir.⁵ Nitekim bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁶ Bütün bu misallerden de rahatlıkla anlaşılacağı gibi, tarih zorunluluğu uygulamasından önceki iradelerin arkasında mevcut tarihler, kalemdeki muâmele tarihini belirtmektedir. Netice olarak, bu örnekler, araştırmacıların sözkonusu tarihler arasındaki dolayların tarih tespitini yaparken, arkadaki tarihleri son derece titiz bir şekilde ve-varsa-başka verilerle destekleyerek kullanmaları gerektiğini bize açıkça göstermektedir.

İradelerle ilgili bir diğer önemli husus ta *şifâhî irâde* konusudur. Bilindiği gibi padişahların herhangi bir konuda sözlü olarak verdikleri emirler de irâde sayılmakta ve gereği yerine getirilmekteydi. Bunlara *şifâhî irâde* denilmektedir. Bu çeşit iradeler sadrazama doğrudan ifade edilebilecekleri gibi, Mâbeyn'den görevlendirilecek birisi vâsıtasıyla da Bâbîâlî'ye bildirilebilirdi. Nitekim, incelediğimiz döneme göre biraz geç

³ 17 Safer 1261/14 Şubat 1846, BOA, İrade, Hariciye (İ. Har.), Nr. 1514

⁴ 16 B 1255/25 Eylül 1839, İ. Har., Nr. 11 Ek kısmındaki Belge 1'e bakınız.

⁵ BOA, İrade, Dahiliye (İ. Dah.), Nr. 5908

⁶ Peyk-i Meserret kalyonunun tamir edilerek havuzdan çıkarılmasına dair olan iradenin tarihi 23 M 1266/9 Aralık 1849, belgenin arkasındaki tarih ise 24 M 1266'dır. (İ. Dah., Nr. 11879).

sayılabilecek II. Abdülhamid zamanında, böyle bir şefâhî irâdeyi tebliğ vazifesiyle Kurenadan Halil Bey görevlendirilmişti.⁷

Bu tür irâdelerin, yani, devlet idaresine yukarıdan yapılan müdâhalelerin çokluğu, herhangi bir yönetimin en zayıf noktasını oluşturur. Zirâ, bir kişi veya grubun inisiyatifıyla alınan bu tür kararlar kurumsal olmaktan ziyade, keyfidir ve hatalı olma yüzdesi de yüksektir. Bir idarede, bu tür kararların toplam alınan kararlara olan oranı, o idarenin kurumsal veya mutlak diye nitelendirilmesine neden olur. Nitekim, kurumsallaşmış bir devlette kararlar, aşağıdan yukarıya doğru hiyerarşik olarak çeşitli devlet dairelerinde görüşülerek alınır. Padişahlar her ne kadar kanunlarla mukayyed iseler de, özen bunları ihlâl edebilecek kararlar verebilirlerdi. bizim burada üzerinde duracağımız husus, padişahın sözlü olarak vermiş olduğu emirler anlamındaki şifâhî irâde değildir. Ele alacağımız irade türünün özelliği ise aşağıdan yukarıya doğru hişerarşiyi takip eden normal bir muâmele olmasına rağmen, aynı zamanda şifâhî bir irade olmasıdır. Bâbîâlî Evrak Odası, Nezâret ve Devâir Gelen Giden Defterleri üzerinde yaptığımız bir araştırmada rastladığımız "şifâhî irâde" ibâresi, bu açıdan farklı ve ilginçtir. Farklılığı, padişahın irâdesinin hangi yönde olduğunun sedâret arzının üzerinde irâde hâmişi şeklinde yazılmayıp, sadrazama şifâhî olarak bildirilmesinden dolayıdır. İrade, konu itibariyle Drînak (.....) kasabası halkının islâh edilmelerine dâir olup, defterdeki belgenin hulâsasının üzerinde, "yalnız istîzân tezkiresi olup irâdesi şifâhî idüğü ifâde buyurulmuştur. Mektûbî bey nezdindedir" açıklaması mevcuttur.⁸ Bu ifâdenin konumuz açısından önemine gelince; artık bu açıklamayı gördükten sonra, arşivde sık sık rastlanılan irâdesiz sadâret tezkirelerinin⁹ irâdelerinin çıkmadığını söylemek ve iddiâ etmek güçleşmektedir. Zirâ, bu tezkirelerin irâdeleri de şifâhî

⁷ Tedâvül etmekte olan kaimenin itibârını korumak hususunda "ha'zı irâdât-ı şifâhiyyeyi tebliğ me'mûriyyetiyle" Kurenâdan Halil Bey Bâbîâlî'ye gönderilmişti (29 RA 1269, İ. Dah., nr. 63655/23).

⁸ 21 R 1269/1 Şubat 1853, BOA, BEO, *Nezâret ve Devâir Gelen-Giden Def.*, Nr. 278/8-1, s. 637.

⁹ İrâdeniz sadâret tezkirelerine bir örnek için bkz. 16 M 1275/26 Ağustos 1858, BOA, A. AMD., 90/3.

olarak verilmiş olabilir. Bu durum, belgeleri incelerken ve kullanırken ne kadar hassas olunması gerektiğini açık bir şekilde göstermektedir.

Bu dönemde konumuz açısından yapılan en önemli değişikliklerden bir diğeri de bürokraside nesih yazı yerine rik'anın yaygın olarak kullanılmaya başlanmasıydı. Bilindiği gibi nesih, açık yazılışı ve kolay okunuşuyla Tanzimat dönemine kadar maliye, ilmiye ve divân kalemi dışındaki bürokraside uzun yıllar kullanılmıştı. Özellikle de padişaha sunulan sadrazam telhisleri gayet açık bir ifade ve güzel bir nesih ile yazılırdı. Zira, padişahların hepsinin eğitimi mükemmel olmadığından telhislerin açık bir yazıyla yazılmaları hususu çok önemliydi. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bir yandan yapılan reformlarla devlet kurumlarının gelişmesi ve diğer yandan da dış dünya ile ilişkilerin sıklaşması neticesinde, bürokrasideki işlem hacmi, öncesiyle kıyas kabul etmez derecede büyümüştü. Dolayısıyla diğer yazı çeşitlerine göre daha kıvrak, çabuk ve kalem kaldırılmadan yazılabilen rik'a gittikçe bürokrasi yazısı olmaya başlamıştı. Ancak, bu durumun yani rik'anın kullanılmasının, ilk başlarda ufak tefek de olsa bazı problemlere neden olduğunu ve buna alışmanın biraz zaman aldığını Mâbeyn'den sadarete gönderilen tarihsiz bir husûsî tezkireden almıyoruz. Zirâ, tezkide, rik'ada kalem kaldırılmadan kuralsız bir şekilde bitştirilerek yazılan bazı kelimelerin bundan böyle sadaret tezkirelerinde bu tarzda yazılmaması istenmişti. İradede "mezkûre", "mansûre", "müzekkire-i mezkûre", "buyuruldukda", "şehinşâhîleri", "de" gibi kelimelerin "*hüsn aldırılmak ve çabuk yazılmak*" için kalem kaldırılmadan bitişik değil, ayrı ve okunaklı bir şekilde yazılmaları istenmekteydi. Tezkirede bu kelimelerin açık yazılmış şekilleri de verilerek, bundan sonra bu tarzda yazılmaları isteniyordu. Padişahın bu husus üzerinde hassaten durduğunu ve Mâbeyn başkâtibini iki kere uyardığını görüyoruz.¹⁰ Nitekim, padişah bununla da

¹⁰ ... Rik'a yazısı resm-i atik üzere olmayıp şivelü olarak yazılmakta ise de ba'zı hurûfâtı hüsn aldırılmak ve çabuk yazılmak için hâlâda mezkûr harfler ol-vechile tahrîr kılınmakta olup halhuki bu sûret mizâc-ı kerâmet-îmtizâc-ı hazret-i şehinşâhiye mugayir olarak... (İ. Dah., Nr. 386). Ek kısmındaki Belge II'ye bakınız.

kalmayarak Amedî Odası ve diğer ma'rûzât yazılan yerlerde bulunan kâtibelere birer satır yazı yazdırılarak bunların saraya, kendisine gönderilmesini istemişti. Gerçekten de bu emir doğrultusunda kâtiblere sözkonusu yazılar yazdırılarak Mâbeyn'e takdim edilmiş ve padişah bunları kendi yanında alıkoymuştur.¹¹

Padişahın bu konunun üzerinde bu kadar hassasiyetle durması, bu kararın, kendisinin işlerin çokluğuyla boğuşmasının yanında bir de yazı problemiyle uğraşmaması için alındığı izlenimini vermektedir. Öte yandan rik'a yazıyı okumakta güçlüklerle karşılaştığı ihtimâli de akla gelen hususlardandır. Ancak, yaptığımız incelemede, padişahın bütün bu ısrarına rağmen, aradan fazla bir zaman geçmeden aynı yazılışların kullanıldığı ve gittikçe de yaygınlaştığını görüyoruz. Böylece Tanzimatın hemen öncesinde başlayan rik'a yazısının kullanımı gittikçe yaygınlaşmış ve bürokrasinin âdetâ resmî yazısı halini almıştır. Bu yazı o kadar yaygın bir şekilde kullanılmıştır ki, öteden beri mâliye kayıtlarının tutulduğu ve hayli zor olan siyakat yazısı da, Tanzimattan sonra rik'alaşmış bir siyakata dönüşmüştür.

Sözkonusu zarûretlerneticesinde, kullanılan yazı, şekil olarak bu sûretle pratikleştirilirken, yazı dilinin de bu değişmelerden nasibini almaması tabîî ki düşünülemezdi. Zirâ, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, Tanzimat döneminde idârî, mâlî ve askerî teşkilât gittikçe ayrıntılanmış ve merkezîleşmiştir. Merkezî yönetimlerde hükûmetin yazılarının ülkenin her tarafında rahatlıkla anlaşılabilmesi ve her hangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemesi en önemli hususlardan birisidir. Bunun yanında, bu dönemde açılan Mekteb-i Maârif, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye, Dârü'l-maârif ve rüşdiyelerden mezun olan öğrencilerin kalemlere alınması, yazı dilinde de bir sâdeleşme ve standartlaşmayı beraberinde getirmiştir.¹² Yine bu hususta Meclis-i Vâlânın

¹¹ 23 Z 1255/27 Şubat 1840, İ. Dah., Nr. 332.

¹² Ortaylı, *Aynı mak.*, s. 153-154. Memuriyete intisab ve memur yetiştirme usullerindeki değişiklikler hakkında geniş bilgi için bkz. A. Akyıldız, *Aynı eser*, s. 52-53.

yaptığı çalışmaları da burada zikretmek gerekir. Meclisin, 21 M 1263/9 Ocak 1847 tarihli mazbata ile yazışmaların muhtevası ve dili hakkında önemli düzenlemeler yaptığını görüyoruz. Mazbatada yazışmalarda lüzûmsuz ve muğlak ifâdelerin yer almaması, kafiyeli ve münşiyâne yazılar yerine mümkün mertebe açık ibâreler ve Türkçe kelimeler kullanılması, yazılardaki satır aralarının okumayı kolaylaştıracak şekilde düzenlenmesi ve karışıklığa meydan vermemek için her konunun âit olduğu cihete yazılmasının gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. Yani, mülkî işlerin Bâbîâlfî'ye, askerî işlerin seraskerliğe ve mâlî işlerin de mâliyeye yazılması lüzûmu ifade edilmekteydi. Bu hususta bilhassa taşra memurları hatalar yapmaktaydı. Meselâ mâliyeyi ilgilendiren bir konunun sâdece Mâliye Nezâretine bildirilmesi gerekirken, taşra memurları bazen hem mâliyeye, hem sadârete ve hem de bütün vükelâyâ ayrı ayrı yazıyorlardı. Öte yandan gelen yazılarda gereksiz bir sürü tafsilâtın bulunmasından dolayı, yazının her hangi bir konu hakkında açıklamalarda bulunmâ bir inhâ mı, yoksa bir maslahata dair bir yazı mı olduğu ilk bakışta anlaşılıyordu. Bunun, çoğu kere belgenin yarısına kadar okunduktan sonra anlaşılması ise bir çok vakit kaybına neden olmaktaydı. Bunu önlemek için bilhassa meclis mazbatalarında, inhâ ile görüş ve cevap bildiren kısımlar arasında bir boşluğun bırakılması kararlaştırılmıştı. Ayrıca, yazışmaların çok uzun cümleler yerine kısa ve anlaşılır cümleler yazılmaları da meclisin aldığı kararlar cümlesindendi. İşlere hız kazandırmak için gerçekleştirilen yeniliklerden biri de, yazışmaların rakamlandırılmasıydı. Yani, *filân tarihiyle gelen tahrîrât veyahud şuranın* veya şu mahallin mazbatasını meâlinde şeklinde belgenin başında belirtilerek işlerin daha hızlı bir surette tanzimi esasını getirilmekteydi.¹³ Burada göze çarpan en önemli husus yazışmalarda Türkçe ve açık ifadelerin tercih ve teşvik edilmesiydi. Nitekim, bu tarihten sonra belgelerin dilinin gözle görülür bir şekilde sâdeleşmiş olduğuna şahid oluyoruz. Bir diğer önemli husus da uzun cümleler yerine kısa cümlelerin tercih

¹³ *Meclis-i Vâlâ Def.*, Nr. 175, vr. 5a-b; Rıfat Paşa, *Müntehebat-ı Asâr*, 9. Kitap, s. 42-43. Bütün memurların bu hususlara dikkat etmelerine dâir sadarettin Hariciye nâzırı vekiline yazılan buyuruldu için bkz. 4 C 1262, HR. MKT. 12/35; *Buyuruldu Def.*, Nr. 3, s. 75.

edilmesi idi. Hakikaten de bu konu, Osmanlı Türkçesi'yle yazılan metinlerin günümüzde anlaşılmasını güçleştirdiği gibi, zamanın bürokrasisinde de önemli sıkıntılara yol açmaktaydı. Bu karardan sonra birden bire kısa ve kolay anlaşılır ifâde ve cümlelere geçilmemesine rağmen, yavaş yavaş ifâdelerde de kısa cümlelerin kullanılmakta olduğunu görüyoruz. Daha sonra da yine tadrîcî olarak noktalama işaretlerine geçilmiştir. Bütün bu gelişmelerin temelinde Tanzimat döneminde gerçekleştirilen sözkonusu düzenlemelerin yattığı şüphesizdir.

Öte yandan 9 C 1269/20 Mart 1853 tarihinde yapılan bir düzenlemeyle, yabancı devletler nezdinde bulunan sefâretlerle bu tarihe kadar yapılmakta olan Fransızca yazışmaların da, bundan sonra mümkün mertebe Türkçe yapılması yönünde bir karar alınmıştı. Bu karara, yazıların tercüme edilmesinin fazla zaman aldığı ve bunun da işlerin zamanında görülmesini engellediği hususları gerekçe olarak gösterilmekteydi.¹⁴ Burada yanlış anlaşılmaya meydan vermemek için bir açıklama yapma zarureti vardır. Şöyle ki, bu kararlar merkez ile yapılan bütün yazışmaların Türkçe yapılması istenmemektedir. Metinde *iktizâsına göre Türkçe tahrîr olunması* ifâdesi geçmektedir. Bu, zorunlu kalınmadıkça yazışmalarda Türkçe'nin kullanılması gerektiği anlamını taşımaktadır. Ne kadar uygulandığı incelemeye muhtaç olan sözkonusu kararın, Türkçe'nin diplomasi dili olarak gelişmesinde yararlı olduğu şüphesizdir.

Belgelerde kullanılan dilin sade ve anlaşılır olmasının ne kadar önemli olduğunu ve dilin mahallî varyasyonlarda nasıl problemler yarattığını şu örnek çok açık bir şekilde bize göstermektedir. Tunus Valisi, padişaha bazı hediyeler göndermiş ve bunların kabul edildiğine dâir valiye cevabî bir mektup yazılmış. Yazıda, hediyelerin padişah tarafından kabul edildiğini belirtmek için *tevkîf* kelimesi kullanılmış. Vali, bunu Arapça'daki anlamıyla "alıkonuldu" ve "kabul edilmedi" şeklinde anladığı için *mahzûn* ve

¹⁴ Bu konuda Londra sefâretinde bir yazı yazılmış ve Sefir Kostaki Bey, sözkonusu yazıya verdiği cevapta bundan sonra bu hususa uyacağını belirtmişti (7 Receb 1269/16 Nisan 1853, HR. MKT., 58/99).

mükesserü'l-hâtır olmuştu. Bunun üzerine kendisine bir tahrirat daha gönderilerek konu açıklığa kavuşturulmuştu. Yazıda... *beyâna hâcet olmadığı vechile her memleketin kendüsine muhassas nice istilahâtı olarak bilâd-ı sâride onların temâmiyle bilinmesi mümkün olmadığından...* burada kullanılan *tevkîf* kelimesinin *kabûl* anlamını taşıdığı belirtilmekteydi.¹⁵ Görüldüğü gibi yanlış anlamaya sebep olabilecek bir kelime bile yönetimde nasıl da önemli sorunlara yol açabilmekteydi.

Maliyeden yazılan emir, ilmühaber ve mektuplara da gereksiz birçok tafsilât ve belgenin âit olduğu asıl konuyu ilgilendirmeyen başka hususlar dercedildiğinden, bunlar du muhtevâ açısından bir düzenlemeye tâbi tutulmuşlardı. Zirâ, birkaç konuyu birden ihtiva eden bir mazbata veya tahririn, içerdiği her bir konu için ilgili olduğu yerlere ayrı ayrı yazıların yazılması gerekirken, kâtipler bu külfete katlanmayıp, mazbatanın metnini aynen bir kaç yere yazmakta ve birbirleriyle ilgili olmayan maddeler aynı belgeye dercedilmekteydi. Böyle olunca, diğer memurların bilmemesi gereken bazı sırlar da açıklanmış ve deşifre edilmiş oluyordu. Yine, mazbata veya takrir bir konuya dâir bile olsa, *usûl-ı tasarrufa ri'âyet olunmayarak* aynen taşımaktaydı. Bunun üzerine yapılan bir düzenlemeyle, mazbata ve takrirlerdeki memurların bilmemesi gereken bilgilerin gönderilen yazılarda çıkarılarak, sâdece bunlardaki hüküm kısmının ilgili yerlere bildirilmesi kararlaştırıldı. Ayrıca, sözkonusu hususlara dikkat etmeleri için mâliye kalemleri çalışanları da uyarıldı.¹⁶

Yine bu dönemde yazışmaların süratli, sıhhatli ve anlaşılır olması için gerçekleştirilen değişikliklerden birisi de, taşradan gönderilen tahrirata mührün yanında gönderenin imzasının atılması zorunluluğunun getirilmesiydi. Zirâ, vesîkalara imza atılmadan sadece mühür basılması uygulamada bazı problemlere yol açmaktaydı. Meselâ, aynı isme sâhip iki kişinin bazen mahlasları da aynı olabiliyordu. Bu gibi durumlarda mühürleri de benziyorsa belgenin hangisine âit olduğu noktasında şüpheler doğmaktaydı.

¹⁵ BOA, BEO, A. MKT. UM., 3/55.

¹⁶ 3 Safer 1259/5 Mart 1843, Cevdet, Maliye, Nr. 1114

Bundan dolayı yapılan biz düzenlemeyle taşradan gönderilen yazılarda mührün yanında imzanın da atılması zorunluluğu getirilmişti.¹⁷ Bu karardan önce gönderilen yazılarda gönderenin ismi ya hiç yazılmıyor, veya sâdece zarfın üzerinde belirtiliyordu. Böyle olunca zarfın kaybolması veya ıslanma vs. hâricî etkilerle dıştaki yazı veya mührün tahrip olması durumunda gönderen şahsın kimliğinin tespiti imkânsızlaşıyordu. Sözkonusu durumlar ise işlerin sıhhatli ve zamanında görülmesi hususunda aksaklıklara yol açmaktaydı. Diğer taraftan bürokrasinin gelişmesi ve buna bağlı olarak da yazışmaların gittikçe çoğalması neticesinde muâmelelerin ve işlemlerin hızlandırılması için de bazı pratik uygulamaların geliştirilmesi gerekliliği hâsıl olmuştu. Şöyle ki, bilindiği gibi çeşitli konular hakkında sadareten yazılan buyuruldulara ve havâle edilen takrirlere *sah* çekilmesi öteden beri uygulanagelen bir usûldü. Belgelerin ve muâmelelerin az olduğu dönemlerde pek sıkıntı yaratmayan bu uygulama, işlem hacminin artmasıyla beraber bazı sorunlara neden olmaya başlamıştı. Zirâ, sıhhiin çekilmesi fazla zaman aldığı ve işleri aksatıp geciktirdiği gibi, bu işle mengul olan memur da başka işlerle ilgilenemiyordu. Ayrıca, sahhın taklîd edilme ihtimâli de mevcuttu. Bütün bu sakıncaları bertaraf etmek ve işlemlerde hızı arttırmak için sadâretin arzı üzerine çıkan bir irade ile, sah yerine kullanılmak üzere resmî mührün kazdırılmasına karar verilmişti. Böylece bu tür muâmelelerde sah keşîdesi usûlünden vaz geçilmişti (14 Şaban 1278/14 Şubat 1862).¹⁸ Alınan karar doğrultusunda sadrazam

¹⁷ Bu konuda taşraya yazılan yazıya Trablusgarb Eyaleti Müşiri Muhammed Paşa'nın Verdiği Cevap, 25 RA 1262/23 Mart 1846, Cevdet, Dahiliye, Nr. 13363. İmza hususundaki zorunluluğa taşranın bazı yerlerinde uyulmaması üzerine emrin buralara gereği gibi bildirilemediği fikrinden hareketle bunun *Takvim-i Vekayi'* vasıtasıyla duyurulması kararlaştırılmıştı (21 C 1262/16 Haziran 1846, İ. Mes. Müh., Nr. 109).

¹⁸ ... *mehâmm ve mesâlih-i vâkı'aya dâir makam-ı sadâretten devâir-i sâireye yazılmakda olan buyurulduklara ve havâle olunan tekarîre sahh keşîsi usûl-i mu'tâdeden ise de bunların ha'zı eyyâmda ikiyüzden mütecâviz olarak ol-makamda bulunanların bir hayli vakti dahi sahh keşîdesiyle güzêrân eylemekte olduğuna ve buna taklîd dahi kabil olup zikr olunan buyuruldular ise hâ-irâde-i seniyye devâire verilmekde olan me'mûriyyet ve me'zûniyyetin senedât-ı resmiyyesi bulunduğuna binâen ha'demâ sahh keşîdesinden sarf-ı nazârla ânın yerine bir mühr-i resmî isti'mâl olunsa hem taklîdden vâreste ve hem de teshîlâtı mûcib olacağı...* (İ. Dah., Nr. 32753).

adına bir mühür kazdırıldı. Mühürde "Vezîr-i a'zam Mehmet Fuad" ibâresi mevcuttu. Bu tarihten sonra bütün sadrazamlar kendi adlarına, üzerinde *vezîr-i a'zam* yazısı bulunan birer mühür kazdırtmışlar ve buyuruldular ve takrirler sözkonusu mühürlerle mühürlenmişlerdi.¹⁹ Bu uygulama devletin sonuna kadar varlığını sürdürmüştür.²⁰

Sözkonusu değişiklikten önce vesikalara çekilen sahh için Ek kısmındaki Belge III'e; düzenlemeden sonra bu muâmeleler için kullanılan sadrazam mührü için Belge IV'e bakınız.

¹⁹ 18 ZA 1278/17 Mayıs 1862, BEO, A. DVN., 181/1; Gurre-i RA 1279, BEO, A. DVN., 215/3; 7 N 1281, BEO, A. DVN., 242/8; 5 Şevval 1281, BEO, A. DVN., 242/33. Diğer sadrazam mühürleri için bkz. Yusuf Kamil Paşa, 25 C 1279, Cevdet, Dahiliye, Nr. 11387; Gurre-i Receb 1279, BEO, A. DVN., 197/46. Mehmed Rüşdi Paşa, 7 C 1283, BEO, A. DVN., 258/18; 4 Şaban 1283, Cevdet, Dahiliye, Nr. 5423. Alî Paşa, 14 Safer 1285, BEO, A. DVN., 276/14. Hüseyin Avni Paşa, 19 Safer 1292, BEO, A. DVN., 340/23. Aslında Tanzimat öncesi dönemde de sadrazamlar mühür kullanmaktaydılar. Ancak, bizi ilgilendirdiği anlamda, yani sahh yerine mühür kullanılması ilk defa sözkonusu tarihte başlamıştır. Uzunçarşılı, sadrazamların 1278 tarihinden itibaren sadarettin nezâretlere yazılan buyuruldulara mühür kullandıklarını belirtmesine rağmen, niçin böyle bir uygulamaya gerek duyulduğu hususunda bilgi vermemektedir. (İsmail H. Uzunçarşılı. "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetik", TTK *Belleten*, IV/16, Ankara 1940, s.497; Aynı mlf., "Tuğra ve Peçeler ile Ferman ve Buyuruldulara Dair", TTK *Belleten*, V/17, Ankara 194, s.115).

²⁰ Sadrazam Tevfik Paşa'nın buyuruldu üzerindeki mührü. 30 Receb 1340/29 Mart 1922, DH. İ. UM., 3-3/146. Sadrazam mührü uygulandığı hususundaki diğer örnekler için İ. H. Uzunçarşılı, "Buyruldu", TTK *Belleten* V/19 Ankara 1941'deki fotokopilere bakılabilir.

II. Abdülhamid zamanında ilginç bir hadise meydana gelmişti. Padişah bazı belgeler üzerinde görmüş olduğu sahh mührüne bir anlam verememişti. İşin ilginç yanı Mâbeyn Başkitâbeti'ndeki görevliler dahi bu konuda bir fikir sahibi değillerdir. Bunlar padişaha verdikleri şifahi cevapta bu mührün Alî Paşa'nın sadâretinde tanzim edildiğini belirtmişlerdir. Bu hususu ancak bir kaç kere sadârete gelmiş olan Sa'îd Paşa'nın bilebileceği noktasından hareketle, Mâbeyn'den yazılan bir tezkire ile durum Sa'îd Paşa'dan soruldu. Padişahın görmesi için -eğer kendisinde varsa- "vezîr-i a'zam" yazılı mührün bir nüshası da istendi. Bunun üzerine Sa'îd Paşa, mührün ne zaman ve hangi amaçla kullanılmaya başlandığını Mâbeyn'e bildirmişti. Paşa, mühürde niçin sadr-ı a'zam değil de vezîr-i a'zam ibâresinin yazıldığını ise şu cümlelerle açıklıyordu: "...ta'rîfden âzâde olduğu üzere hidmet-i sadâretde bulunanlara vaktiyle vezîr-i a'zam dahi denildiğinden ya âna binâen yahud el-yavm Fransızca müsta'mel olan Gran Vezîr ünvanını tercümeten merhûm Fuad Paşa da mührünü Vezîr-i a'zam Mehmet Fuad diye tahrîr etdirmiş idi. İşbu usûle binâen makam-ı sadâretde bulunanlar buyurulduları kendi isimleriyle herâber vezîr-i a'zam

Tanzimattan sonra taşra teşkilâtında yapılan bazı reformlar da, belgelerin diplomatika açısından bazı değişikliklere uğramalarına neden olmuştur. Nitekim, bu reformlardan dolayı, belgelerin hitab kısmında bir takım değişikliklerin yapılması zarureti doğmuştu. Dîvân kaleminden bazı hukuk ve sâir konulara dâir çıkan emirler yalnızca mahallî hâkime hitaben yazılmaktaydı. Bazı durumlarda, hem hâkime ve hem de vali veya mutasarrıflara hitaben emirlerin yazılması gerektiğinde ise, bu ilâve hitab için yeniden arzedilip, fermanın çıkması gerekiyordu. Kâtiplerin bu hususta tasarruf kullanma yetkileri yoktu. Oysa, bir işin iki kere yapıldığı bu gibi durumlar zaman almakta ve işlerin gecikmesine neden olmaktaydı. Tanzimat'ın îlânından sonra taşra yönetiminde önemli değişiklikler yapılmış, mülkî ve mâlî teşkilâta gerçekleştirilen reformlar neticesinde meclisler kurulmuş ve bu meclisler mahallin küçük ve büyük bütün işlerinin ele alınıp görüşüldüğü birer merci haline getirilmişlerdi. Bu meclislerin kurulması sâyesinde ilâve hitab hususunda meydana gelen sözkonusu sorunlar kendiliğinden çözülmüş oluyordu. Zirâ, vali, mutasarrıf, hâkim gibi görevliler bu meclislerin üyesi olduklarından dolayı, birisine hitaben yazılan yazı, zâten direkt meclisin ve dolayısıyla hepsinin ortaklaşa konusu olduğundan artık ilâve hitap yazılmasına gerek kalmıyordu. Dolayısıyla emrin bunlardan birisine hitaben yazılması kâfi gelmekteydi. Küçük kazalarla ilgili hususlarda ise, konunun kazanın bağlı bulunduğu muhassıllığın büyük meclisinde *görölmek üzere hitâbı [nın]* uydurulması gerekiyordu.²¹

Taşra memurlarının yaptığı hatalardan birisi de aynı konu hakkında hem olumlu ve hem de olumsuz mazbata tanzim etmeleriydi. Bu ise, merkezdeki memurları ve görevlileri, hangi mazbataya inanmaları ve hangi doğrultuda karar vermeleri hususunda çelişkiye düşürmekte ve zihinlerde karışıklığa neden olmaktaydı. Bunun üzerine konu meclis-i vâlâda görüşülmüş ve

ibâresini hâvi olan mühürlerle tahtîm edegelmişlerdir" (Sa'îd Paşa'nın Hâtîrâtı, C. II, Kısım 2, İstanbul 1328, s. 302-304).

²¹ Bundan sonra yazışmalarda bu hususlara dikkat etmeleri bir buyuruldu ile kalem şeflerine bildirilmişti. tanzimat'ın uygulanmadığı yerlerde ise eski usûl uygulanmaya devam edecekti. (12 M 1256/16 Mart 1840, *Buyuruldu Def.*, Nr. 3, s. 30, 32; *Meclis-i Tanzimat Def.*, Nr. 30, s. 18).

burada alınan bir kararla, bu tür, yani, hem lehte ve hem de alayhte tanzim edilmiş mazbatalarda isimleri bulunan kişilerin şiddetle cezalandırılacağı belirtilmiştir. Bu konuda gerekli önlemleri alması ve gerek taşra ve gerekse merkezde maiyyetinde bulunan memurlarını uyarması için şeyhülislâmlığın dikkati çekildiği gibi, keyfiyeten ayrıca, *Takvim-i Vekayi* ile bütün memurlara da duyurulması kararlaştırılmıştı.²²

Bu dönemdeki ihtisaslaşmanın ve buna bağlı olarak yazışmaların hızla çoğalmasının yarattığı sorunlardan birisi de belgelerin gönderildiği makama uygun olarak kullanılan hitab şekli, yani elkab hususudur. Nitekim, gelişmelerin bu kadar hızlı bir şekilde tezâhür etmesi, yazışmalarda elkab konusunda bir takım problem ve karışıklıkların doğmasına sebep olmuştu. Bazı elkab, kullanılmaması gereken yerlerde son derece gelişigüzel kullanılmaktaydı. Meselâ, *veliyü'n-niam* ve *veli-nimet-i bî-minnet* gibi terimler, gerek yazılı ve gerekse sözlü olarak memurlar ve hatta halk arasında bile kullanılmaktaydı. Bunun üzerine çıkan bir irade ile bu terimlerin memurlar arasında kullanılmaması ve sadece padişahı nitelemek için kullanılması kararlaştırılmıştı.²³ Yine, 1846'da *Takvim-i Vekayide* çıkan bir yazıda *efendim* tabirinin gerek yazılı ve gerekse sözlü olarak padişah dışında hiç kimse için kullanılmaması hususu tebliğ olunmaktaydı.²⁴ Yaklaşık olarak bundan bir yıl sonraya âit bir diğer belgede, buyuruldular da *efendim* tabirinin kullanılmayacağı belirtilerek, *efendi* veya *paşa* diye yazılması istenmekteydi.²⁵ Zannediyorum bu karar, sadece *efendim* tabirinin yalnız kullanımı için geçerliydi. Yoksa, *devletlü efendim*, *atûfetlü efendim* gibi başka bir sıfatla beraber kullanımına zâten devam edilmişti.

²² Nitekim, Samakov Kaymakamı hakkında bu şekilde biri olumlu ve diğeri olumsuz üzere iki tane mazbata düzenlenmişti. Bu mazbataların ikisinin de altında Dobnice nâibi ve müftüsünün imzaları vardı (17 Şaban 1263/31 temmuz 1847, İ. MV., Nr. 2249).

²³ 11 RA 1255/25 Mayıs 1839, HH., Nr. 32271.

²⁴ 21 RA 1262/19 Mart 1846, *Takvim-i Vekayi'*, Nr. 299.

²⁵ 22 R 1263/9 Nisan 1847 tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası, İ. Mes. Müh., Nr. 139; Selh-i CA 1263, Cevdet, Dahiliye, Nr. 4547.

Bütün bunlara devlet memurlarının astına veya üstüne kendi düşüncesine göre uygun bulduğu elkabı yazmasını da eklersek bu husustaki karışıklığın boyutu biraz daha iyi anlaşılır. Bu kargaşaya bir çözüm bulmak üzere konu Meclis-i Vâlâda ele alınmıştı. Yapılan çalışmalar neticesinde rütbe ve makamlara göre büyükten küçüğe ve küçükten büyüğe yazılacak elkabı gösterir bir liste tanzim edilmişti. Meclis mazbatasında *bir müddetden berü tahrîrât ve tezâkire yazılmakta olan elkab maddesinde pak aşırı tekellüf olunmakta olup maksad-ı ibâret olmasıyle bu makule tekellüfât ile uğraşmak abesle iştigal kabîlinden olarak... bendegân ve dâ'iyân-ı Devlet-i Aliyye'nin nâil rütbe ve haysiyet uzun elkab ve tekellüfâta muhtaç... olmadığı* belirtilmekteydi. Rütbe-i ûlânın sınıf-ı sânisine kadar olan memurlara *ricâl* daha aşağıdakilere ise *hangi rütbede ise ol rütbe eshâbından* diye yazılacaktı. Listede görev ve rütbeleri ihraz etmiş olan ma'zûllere nasıl hitab edileceği de belirtilmekteydi. Merkezdeki kalem şeflerine ve taşra memurlarına da gerekli talimatlar gönderilerek kararlaştırılan bu hususlara dikkat etmeleri kendilerinden istenmişti (24 Nisan 1847).²⁶ Görüldüğü gibi bu düzenlemeyle hem memurlara nasıl hitab edilmesi gerektiği hususu üzerinde duruluyor ve hem de kullanılan bu ünvarlar sâdeleştiriliyordu. Aradan bir kaç sene geçmesine rağmen, gene de uygulamada bazı karışıklıkların meydana geldiğini görüyoruz. Nitekim, yazışmalarda valilerin bir kısmına *devletlü* ve bir kısmına da *atûfetlü* diye hitab edilmekteydi. Bunun üzerine yapılan bir düzenlemeyle vezir rütbesinde bulunan valilerin hepsine *devletlü* ünvanının yazılması kararlaştırılmıştı.²⁷

Netice olarak, bütün bu yazdıklarımızdan da anlaşılacağı gibi, gerek merkez ve gerekse taşra bürokrasisinde meydana gelen

²⁶ İ. Mes. Müh., Nr. 139; A. Akyıldız, *Aynı eser*, s. 60. Liste için bkz. 21 CA 1263/7 Mayıs 1847, TV., Nr. 333; Gurre-i C 1263, Ceride-i Havadis, Nr. 333. 12 CA 1263/28 Nisan 1847 tarihiyle bütün valiliklere bu hususlar bildirilmişti. Valiler bu gönderilen emirleri kazalardaki memurlara da bildirmekteydiler. (Cevdet, Dahiliye, Nr. 14399). Ayrıca bu cetvellerin birer müşhası, yabancı ülkelerde görev yapan sefirlere de gönderilmişti (Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, İstanbul 1328, VIII, 139). Sözkonusu cetvel için Ek'e bakınız.

²⁷ A. Akyıldız, *Aynı eser*, s. 61.

değişiklikler, belgeleri hem dil, hem şekil ve hem de muhteva açısından önemli ölçüde etkilemiştir. Tanzimatla beraber idârede ve mâliyede ortaya çıkan merkezîleşme, belgelerin dil açısından sâdeleştirilmesini gerektirmişti. Bürokrasinin ihtisaslaşması, aynı zamanda daireler arasında deveren eden belgelerinde çoğalmasını ve bu da, evrak akışında ve eski evraka mürâcaatte yeni bazı düzenlemelerin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Şöyle ki, bir yandan eski evrakın bir merkezde, güven içinde, tasnifli ve düzenli bir şekilde muhâfaza edilebilmesi ve başvurulması gerektiğinde kolaylıkla ulaşabilmesi için *hazîne-i evrak* denen modern arşiv; diğer yandan da gerek Bâbîâlî'ye gelen ve gerekse buradan taşraya vs. yerlere yazılan evrakın akışının düzenli ve aksamadan yapılabilmesi için *Bâbîâlî evrak odası* kurulmuştu.²⁸

EK

20 CA 1263/6 Mayıs 1847'de Yapılan Düzenlemeye Göre Yazışmalarda Devlet Adamlarına Hiyerarşik Olarak Kullanılacak Elkabı Gösterir Liste

Makam-ı vâlâ-yı sadâret-uzmâya, ulemâ cânibinde "*ma'rûz-ı dâ'i-i kemîneleridir ki*" sâirleri cânibinden "*ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki*", ibâre arasında ism-i zâtî zikrolunmasına mecbûriyet olduğu hâlde "*devletlü, fahâmetlü hazretleri*".

Rütbe-i celile-i sadâret-uzmâyı ihrâz etmiş zevât-ı fihâm hazerâtına, ulemâ cânibinden "*ma'rûz-ı dâ'ileridir ki*" sâirleri cânibinden "*ma'rûz-ı çâkerleridir ki*", ibâre arasında ism-i zâtî zikrolunduğu hâlde "*devletlü, übbehtlü paşa hazretleri*".

Emir-i Mekke-i Mükerrerme hazretlerine ve ma'zülle-rine, "*devletlü, siyâdetlü efendim hazretleri*".

²⁸ Bu iki kurum hakkında geniş bilgi için bkz. A. Akyıldız, *Aynı eser*, s. 35-36, 47-52.

Dârü's-sa'âdetü's-şerîfe ağası hazretlerine, "devletlü, inâyetlü efendim hazretleri".

Makam-ı celîl-i seraskerî ile şeref-i sihriyyet-i saniyeye nâil olmuş vükelâ-yı fihâma, "devletlü, atûfetlü efendim hazretleri".

Vüzerâ-yı izâma ve rütbe-i bâlâya ve ser-mukarrebîn-i hazret-i şehriyârî ile Mâbeyn-i hümâyûn-ı şâhâne başkitâbet-i celîlesine ve dâr-ı şûrâ-yı askerî reisü'r-rüesâlığı me'mûriyyet-i behiyyesine, "atûfetlü efendim hazretleri".

Rütbe-i ûlâ sınıf-ı evveliyile fekâkan-ı izâma, "sa'âdetli efendim".

Mîr-i mîrân-ı kirâm ve rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisine, "sa'âdetlü efendim".

Mirlivâ paşalara ve rütbe-i sâniyet sınıf-ı evveline, "izzetlü efendim".

Rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisine ve Istabl-ı Amire müdürî pâyelülerine, "izzetlü efendi bey ağa".

Mîralaya ve rütbe-i sâliseye ve kapucubaşılara, "rıf'atlı efendi bey ağa".

Kaimmakamlara ve rütbe-i râbi'a ve hâmiseye ve anlara mu'âdil bulunanlara, "fütüvvetlü efendi bey ağa".

Rütbe-i merkûrenin mâdûnunda bulunanlara ve me'mûriyetde olanlara, "hamiyyetlü efendi bey ağa".

Ahâd-ı nâs beyninde, "benim pederim, birâderim, oğlum".

Tarîk-i İlmiyyeye Hitâb Şekli

Mesned-i âlî-i meşihat-ı İslâmiyye'ye, ulemâ cânibinden "*ma'rûz-ı dâ'î-i dîrînleridir ki*", sâirleri cânibinden "*ma'rûz-ı bende-i dîrîneleridir ki*". ibâre arasında ism-i zâtî zikrolunduğu hâlde "*devletlü, semâhatlu hazretleri*".

Meşihat-ı İslâmiyye ma'zûllerine, ulemâ cânibinden "*ma'rûz-ı dâ'îleridir ki*", sâirleri cânibinden "*ma'rûz-ı bende-i dîrîneleridir ki*", ibâre arasında ism-i zâtî zikrolunduğu hâlde "*devletlü, fazîletlü hazretleri*".

Sudûr-ı izâma, "*semâhatlü efendim hazretleri*".

İstanbul kadısı pâyelülerine, "*fazîletlü efendim hazretleri*".

Haremeyn-i Şerîfeyn pâyelülerine, "*fazîletlü efendim*".

Bilâd-ı erba'a ve mahreç mevâlisine, "*fazîletlü efendi*".

Müderrîsine, "*mekremetlü efendi*".

Kudâta, "*meveddetlü efendi*".

Kaynak: 21 CA 1263, *Takvîm-i Vekayı'*, Nr. 333; Furre-i C 1263, *Cerîde-i Havâdis*, Nr. 333.